

עיון בפרשת עצירת השמש בגבעון

סיפור קרב גבעון (יהושע י', א-ד¹) מעלה מספר תהיות. ר"י אברבנאל מגדיר אותו כפרשה אשר הייתה "מטרה לכל המעיינים, יורו חציהם נגדה", ורלב"ג מזהיר (בפירושו לפסוק יב): "יש בזאת הפרשה ספקות רבות ראוי לעיין בהם". במאמר זה נעמוד על הקשיים העולים מתוך הסיפור, ונחדד את הפרובלמטיקה הנובעת מהבנה מילולית של האירועים. לבסוף נציע דרכים אלטרנטיביות לפרשנות האירועים המתוארים. גישתנו תתבסס בעיקר על אינטרסקסטואליות מקראית.

ברצוננו לחלק את הקשיים לשניים: קשיים פנימיים - העולים מתוך אי-בהירות ביחס לרצף, למהות ולמשמעות של האירועים; וקשיים חיצוניים - העולים מתוך הסתכלות במקבילות מקראיות, מתוך ידע חיצוני המתנגש עם הסיפור המקראי, ומתוך סברה.

הקשיים הפנימיים

1. ה' מבטיח ליהושע ניצחון על האויב (פס' ח). יהושע עולה מן הגלגל עם אנשיו אל גבעון במשך כל הלילה (פס' ט), וכנראה מפתיע את האויב. ה' הומם את האויב בגבעון, ובני ישראל מכים בהם מכה גדולה. האויב בורח, וישראל רודפים אחריהם לכיוון מעלה בית חורון. עד כאן התיאור דומה לתיאור של קרבות אחרים, שבהם משתלבת פעילות אנושית עם התערבות אלוהית.² אבל בהמשך קורים שני דברים שהכתוב רואה בהם אירועים יוצאי דופן: השלכת אבנים גדולות מן השמים על האויב, ועצירת השמש בגבעון. אשר לנס הראשון, תוצאתו הייתה הריגה של מספר גדול של אנשי האויב, יותר מאשר בדרך הלחימה הרגילה. אילו היה מסתיים הסיפור פה, בוודאי היינו מרגישים סיפוק על קרב ומרדף מוצלחים. אולם משום מה, ממשיך הכתוב בתיאור נס מרעיש עולמות עוד יותר, ועל כך שואל מלבי"ם: "מה היה צורך הנס הזה ולאיזה תכלית, והלא כבר כבשו את האמורי והכוהו...?". וכפי שטוען רלב"ג, האבנים יכלו להושיע את ישראל, ובזה לסיים את הקרב. ועוד יש לשאול, מהו הקשר בין השלכת האבנים לבין נס עצירת השמש. מה הוסיפה אפוא עצירת השמש על נס אבני הברד, שבלעדיה לא היה מושג הניצחון?

1. לצורך עיון זה, נתחום את הסיפור בפסוק יד, למרות ששאר הפרק מהווה בהחלט המשך לקרב, משום שאנו מתמקדים בסיפור הנסים.
2. ראה, לדוגמה: יהושע ח', א-כד; שופטים ד', יג-טו; ז', כב; כ', ל-מח.

2. הרצף בסיפור אינו ברור: קודם מסופר על מכה גדולה שמנחיתים ישראל על האמורי, ועל מרדף לעבר עזקה. אחר כך מסופר על אמירתו של יהושע שהשמש ידום בגבעון, "ביום תת ה' את האמרי לפני בני ישראל" (פס' ב), ולאחר מכן נאמר שהשמש באמת נעצר "עד יקם גוי איביר" (פס' ג). מתי ולמה אמר יהושע "שמש בגבעון דום", ומתי עמד השמש? הרי לפי המתואר בפסוקים הקודמים, בני ישראל כבר עזבו את גבעון לאחר המכה הגדולה, ורדפו אחרי האמורי? זאת ועוד: מה הכוונה בביטוי "ביום תת ה' את האמרי"? משתמע שמדובר בסוף היום, לאחר הניצחון! וגם הביטוי "אז ידבר יהושע לה'", יכול להשתמע כדיבור שלאחר מעשה, בדומה ל"אז ישיר משה" לאחר קריעת ים סוף. אם כן, האם אמר יהושע "שמש בגבעון דום" לאחר הניצחון בקרב? איזו משמעות יכולה להיות לאמירה זו לאחר מעשה?

3. אם הקב"ה הבטיח מראש ניצחון ליהושע, לשם מה זקוק יהושע לבקשה יוצאת דופן כל כך של עצירת השמש? האם אין בזה יוהרה?

קשיים חיצוניים

1. מלבד"ם מקשה על פסוק יד: אם הייחוד של אותו יום הוא "לשמע ה' בקול איש", הרי "כבר שמע ה' תפלת הנביאים ועשה אותות ומופתים על ידיהם בכל דור ודור..."? (הרחבה - בהמשך). ואם הייחוד מתבטא בכך ש"ה' נלחם לישראל", שואל מלבד"ם: "והלא גם לפנים וגם אח"כ נלחם ה' לישראל בעת שהיו ראויים"? מה אפוא משמעות האמירה "ולא היה כיום ההוא לפניו ואחריו"?

2. הנס של עצירת השמש מעורר אי-נוחות. יש המתקשים, כמו רלב"ג, לקבל את הרעיון שיהושע חולל נס, שגדול מכל אלה שנעשו באמצעות משה. כפי שמסביר אברבנאל, יש קשר בין מעלת הנבואה של נביא, לבין יכולתו לחולל נס. על משה נאמר: "ולא קם נביא עוד בישראל... לכל האתת והמופתים" (דברים ל"ד, י-יא). פירושו של דבר, שנבואתו נמדדת גם על פי גודל הנסים שנעשו על ידו.³ לא מצאנו בתורה שחולל משה נס בסדר גודל של עצירת גרמי שמים. האם ייתכן שהתלמיד עולה על רבו?

3. הקורא בן זמננו מתקשה גם לקבל את הרעיון של עצירת השמש. קודם כול, ידוע לכול שהשמש אינה מסתובבת סביב כדור הארץ, אלא כדור הארץ סובב סביב השמש. הקורא חייב להמיר את הכתוב ולהחליף את עצירת השמש בעצירת הארץ. מעבר לכך, הקורא יודע שעצירת כדור הארץ מסיבובו הייתה גורמת לזריקת כל תושבי הארץ לחלל בגלל כוח האינרציה, ואז נדרש נס נוסף כדי לעצור את ההשלכות של הנס המקורי. תובנה זו מביאה את הקורא לשאול שאלה נוספת: האם

3. בסופו של דבר, אברבנאל טוען שאין קשר ישיר בין גודל הנס למעמד הנביא, והנס הוא תוצאה של צורך השעה.

עיון בפרשת עצירת השמש בגבעון

היה צורך באירוע דרמטי וחריג כל כך, כדי שישראל יוכלו לנצח בקרב? האם אין חוסר פרופורציה בין רמת הנסיות של האירוע לבין הסיפור שבו הוא משובץ? ניתן להבין, למשל, מדוע אירע נס קריעת ים סוף דווקא במקום ובזמן הספציפיים שם, ותוצאותיו אכן מתאימות לצומת ההיסטורי שבו התרחש. האם הקרב בגבעון דרש נס שעולה אפילו על נס קריעת ים סוף?⁴

גם מבחינת עיצוב הסיפור, מורגש חוסר פרופורציה: מדוע מוקדשים לנס זה שלושה פסוקים בלבד? האם לא היה ראוי שאירוע חריג כל כך יזכה להרצאה יותר ארוכה ומפורטת?⁵

קשיים ותהיות אלה נובעים במידה גדולה מתפיסת הסיפור באופן מילולי. אך האם התפיסה הזאת היא הדרך הלגיטימית הבלעדית להבין אותו? טענתנו היא, שהכתוב עצמו מאלץ את הקורא לסטות מן ההבנה המילולית. הוכחה לכך בפסוק יד: "ולא היה כיום ההוא לפניו ואחריו לשמע ה' בקול איש..." והרי מקרא מפורש: "וישמע ה' בקול אליהו ותשב נפש הילד על קרבו ויחי" (מל"א י"ז, כב).⁶ אי-אפשר לקיים את שני המקראות האלה אם נבין את הראשון כהצהרה קטגורית, שפה, ורק פה, ביצע ה' את ציוויו של בן אדם. על כורחנו, חייבים לפרש את הסיפור בספר יהושע בדרך שתתישב קושי זה, יחד עם שאר הקשיים שהעלינו לעיל. לשם כך, נפנה לסיפור אחר, העשוי לשפוך אור על סיפורנו.

השוואה עם קרב הר תבור ועמק יזרעאל בימי דבורה

סיפור הקרב בגבעון דומה בקווים כלליים לסיפור הקרב בהר תבור ועמק יזרעאל (שופטים ד'-ה'). להלן המקבילות הבולטות לעין:

שופטים ד'-ה'	יהושע י'
דבורה מעבירה לברק את הבטחת ה': וַנִּתְּתִיהוּ בַיָּדָךְ (ד', ז)	ה' מבטיח ליהושע: כִּי בַיָּדְךָ נִתְּתִים (פס' ח)
ברק עולה עם חייליו להר תבור	יהושע עולה עם חייליו לגבעון

וַיְהִים ה' אֶת סִסְרָא וְאֶת כָּל הָרֶכָב וְאֶת כָּל הַמַּחֲנֶה לְפִי חָרֵב לְפָנֵי בָרַק (ד', טו)	וַיְהִים ה' לְפָנֵי יִשְׂרָאֵל (פס' י)
וַבָּרַק רָדַף אַחֲרֵי הָרֶכָב וְאַחֲרֵי הַמַּחֲנֶה...	וַיִּרְדְּפֵם דָּרָךְ מֵעֵלָה בֵּית חוּרֵן... וַיְהִי בְּנֶסֶם

- עוד תהייה העולה מקריאה מילולית של הנס היא, כיצד לא השאיר נס זה עקבות במקרא? אמנם, יש הרואים הד לעצירת השמש בחבקוק ג', יא (ראה: י' קיל, דעת מקרא - ספר יהושע, עמ' עו), אבל סביר לצפות שאירוע כזה ישאיר רושם עמוק יותר במקרא.
- השווה לסיפור נס קריעת הירדן, המשתרע על שבעה פסוקים (יהושע ג', טז-יז), ואיננו משתווה בנסיותו לעמידת השמש.
- ישנם כתובים שמהם משתמע שהקב"ה מבצע את הצהרת הנביא, גם אם הדבר לא נאמר במפורש. ראה: במדבר ט"ז, כט-לב; מל"א י"ז, א-ז; מל"ב ד', טז-יז.

מִפְּנֵי יִשְׂרָאֵל... (פס' י-יא)	וְסִסְרָא נָס (ד', טז-יז)
וְה' הַשְּׁלִיף עֲלֵיהֶם אֲבָנִים גְּדוֹלוֹת מִן הַשָּׁמַיִם (פס' יא)	מִן שָׁמַיִם נִלְחְמוּ הַכּוֹכְבִּים מִמְּסֻלוֹתָם נִלְחְמוּ עִם סִסְרָא (ה', כ)
וַיִּדְם הַשֶּׁמֶשׁ... עַד יָקָם גּוֹי אֲיָבִיו (פס' יג)	כִּן יֵאבְדוּ כָל אוֹיְבֵי ה' וְאֶהְבִּיו כְּצֵאת הַשֶּׁמֶשׁ בְּגִבְרָתוֹ (ה', לא)

משתמע מהשוואה זו, שקיים דמיון רב בין שתי המלחמות. בשתיהן מקבל המצביא הישראלי הבטחה מה' שהוא ינצח. גם יהושע וגם ברק מפקדים על הלחימה, אבל הכתוב מייחס לה' הטלת מהומה בתוך מחנה האויב, מהומה שמקורה אינו מוסבר. לאחר הקרב מתנהל מרדף אחרי האויב הבורח, ובשלב מסוים מתרחש אירוע 'מטאורולוגי', המסייע לישראל להביס את האויב.⁷ בסיכומו של דבר, בשני הסיפורים קיים שילוב בין פעילות אנושית לבין התערבות אלוהית. לאור זאת, ננסה להבין היכן משתבץ האירוע של עצירת השמש, וכיצד ניתן להבינו. לשם כך נעיין שוב בפסוקים:

אֲזַ יִדְבַר יְהוֹשֻׁעַ לְה' בַּיּוֹם תַּת ה' אֶת הָאֲמָרִי לִפְנֵי בְנֵי יִשְׂרָאֵל וַיֹּאמֶר לְעֵינֵי יִשְׂרָאֵל שְׁמֹשׁ בְּגִבְעוֹן דּוֹם וַיֵּרַח בְּעַמְקֵי אֵילָן. וַיִּדְם הַשֶּׁמֶשׁ וַיֵּרַח עֶמֶד עַד יָקָם גּוֹי אֲיָבִיו הֲלֹא הִיא כְּתוּבָה עַל סֵפֶר הַיָּשָׁר וַיַּעֲמֵד הַשֶּׁמֶשׁ בְּחֻצֵי הַשָּׁמַיִם וְלֹא אָץ לְבוֹא כְּיוֹם תָּמִים. וְלֹא הִזָּה כְּיוֹם הַהוּא לְפָנָיו וְאַחֲרָיו לְשֹׁמֵעַ ה' בְּקוֹל אִישׁ כִּי ה' נִלְחָם לְיִשְׂרָאֵל. (פס' יב-יד).

כמו דבורה וברק ששרו "ביום ההוא" (ה', א) לאחר הניצחון הגדול, לשם הבעת תודה לקב"ה, כך גם יהושע שר "ביום תת ה' את האמרי לפני בני ישראל" לאחר הניצחון של אותו יום, לשם הבעת תודה לקב"ה.⁸ יהושע שר את תודתו בסוף היום, כפי שעולה מסדר הפסוקים, ולא תוך כדי הקרב.⁹ הוא מודה לה' על התערבותו בלחימה, כמו שהודו דבורה וברק.

שלושת הפסוקים יב-יד שונים בסגנונם מן הפסוקים הקודמים להם, המדווחים על התרחשות האירועים. להלן הסממנים השיריים של הקטע:

7. השווה דברי חז"ל, מדרש תהילים מזמור י"ט ט, מהד' בובר עמ' 167: "דבר אחר יום ליום יביע אומר. אמר ר' זעירא יומו של יהושע מתנה ליומה של דבורה, שנאמר ביומו של יהושע, וידם השמש וירח (העמיד) [עמד] (יהושע י', ג), וכתוב ביומה של דבורה, מן שמים נלחמו הכוכבים ממסלותם נלחמו עם סיסרא (שופטים ה', כ)...".
8. י' זקוביץ (עולם התנ"ך - יהושע, י', יב) מעלה את שתי האפשרויות: או שמדובר פה בשיר תהילה לה' לאחר מעשה, או בקריאה לה' לעצור את השמש. בהסתמכו על תיאור המערכה בבן סירא מו, ד-ו, המתאר כיצד עמד השמש "בידו" [= של יהושע], הוא מעדיף את האפשרות השנייה. אנו מעדיפים את הראשונה, מן הטעמים המובאים במאמר.
9. השווה שמות ט"ו, א; במדבר כ"א, יז. גם שם נאמרו דברי תודה לאחר הקרבות.

1. הפתיחה "אז ידבר" מסמנת מעבר ללשון שירית, בדומה לביטוי "אז ישיר".¹⁰
2. קיימת תקבולת בין חלקי הפסוקים:¹¹

וַיִּרַח בְּעֵמֶק אֵילֹן	שָׁמֶשׁ בְּגִבְעוֹן דּוֹם
וַיִּרַח עֶמֶד	וַיִּדֹם הַשָּׁמֶשׁ
וְלֹא אָץ לָבוֹא כִּיּוֹם תָּמִים	וַיַּעֲמַד הַשָּׁמֶשׁ בַּחֲצֵי הַשָּׁמַיִם

3. חרוז חלש: שמש בגבעון דום וירח בעמק אילון.¹²
4. מטפורה/האנשה:¹³ השמש מושווה לבן אדם במילים: "ולא אץ לבוא כיום תמים", בדומה לתיאור השמש בספר תהילים: "והוא כחתן יצא מחפתו ישיש כגבור לרוץ ארח" (י"ט, ו).
5. גוזמה:¹⁴ כפי שציינו לעיל, אי-אפשר להבין את פסוק יד באופן מילולי. אי-לכך, יש להבין אותו כאמירה הבאה להעצים את הייחוד של אותו היום. נראה לנו על כן, שפסוק זה איננו חלק מסיפור האירוע, אלא דבריו של יהושע עצמו, אשר כדרך המשוררים מציג את המציאות מן הפרספקטיבה האישית שלו. יהושע חש בגודל השעה ובייחודה; הוא מכריז שבקשתו נענתה באותו רגע, ושה' נלחם לצדו.

אולם, אם נסיק מניתוח זה, שהטקסט לפנינו הוא אכן שירה, עלינו להתמודד עם מעמדו של היגד שאינו משתמע כחלק משיר: "הלא היא כתובה על ספר הישר" (פס' יג). היגד זה נשמע כ'פיסת מידע' הניתנת לקורא, ואם כן, כיצד ניתן לשבץ אותו לתוך שיר, ולקטוע את הרצף?

נתחיל קודם כול בפירוש המושג "ספר הישר". כידוע, הוא מוזכר במקום נוסף במקרא, בהקשר של קינת דוד על שאול ויהונתן (שמ"ב א', יח): "ויאמר ללמד בני יהודה קשת הנה כתובה על ספר הישר". לדעת קיל,¹⁵ 'ספר הישר' היה קובץ שירים על מלחמות ה' מתקופות שונות. לדעת אברמסקי,¹⁶ הוא "ספר של שירות קדומות". אם הם צודקים, אז ההיגד "הלא היא כתובה על ספר הישר" נכתב לאחר המעשה

10. י' זקוביץ (לעיל, הערה 8), עמ' 99.
11. על תקבולת בשירה המקראית ראה: R. Alter, *The Art of Biblical Poetry*, New York 1985, pp. 3-26.
12. ראה: י' קויפמן, **ספר יהושע**, ירושלים 1970, עמ' 144, בפירושו לפסוק יב: "יהושע מדבר לה' ! בחרוזים הוא מדבר אל השמש ואל הירח".
13. על השימושים השונים של מטפורה בשירה המקראית ראה: אלטר (לעיל, הערה 11), עמ' 185-203.
14. על תפקיד הגוזמה בשירה המקראית ראה: M. Weiss, *The Bible From Within*, Jerusalem 1984, pp. 124-126.
15. י' קיל (לעיל, הערה 4), י', יג.
16. ש' אברמסקי, **עולם התנ"ך - שמואל ב**, א', יח.

המתואר, משום שהוא מצביע על הכללת השיר בתוך קובץ אחר. הייתכן שישתרבב לתוך שיר במקרא, משפט שאינו ביטוי של המשורר עצמו? ניתן למצוא התייחסות לשאלה זו דווקא בפירושו של מלבי"ם לקטע זה בספר יהושע. הוא מבחין בין דברי יהושע, לבין "דברי כותב הספר". לדעתו, יהושע אמר: "שמש בגבעון דום וירח בעמק אילון", וכן: "עד יקם גוי איביו הלא היא כתובה על ספר הישר".¹⁷ ולגבי המילים "וידם השמש וירח עמד", הוא כותב: "מאמר זה מוסגר ... הוא דברי כותב הספר". אנו מאמצים את המושג "מאמר זה מוסגר", ומבקשים ליישם אותו דווקא על ההיגד "הלא היא כתובה על ספר הישר". שלא כמו מלבי"ם, נראה לנו שמילים אלה אינן ציטוט מפי יהושע, אלא, נכנסו לאמצעיתו של השיר, להבהיר לקורא ששיר זה נכלל באותו קובץ חשוב וידוע.

גם חז"ל נתנו את דעתם לתופעה של ריבוי קולות בתוך חיבור אחיד:

מדוע בושש רכבו לבוא, שלשה דברים זה בצד זה מי שאמר זה לא אמר זה, 'מדוע בושש רכבו לבוא' אמרה אמו של סיסרא, 'הלא ימצאו יחלקו שלל' אמרה אשתו וכולותיו, ורוח הקודש אומרת 'כן יאבדו כל אויביך'. כיוצא בו הזקנים אומרים 'דינו לא שפכו את הדם הזה', הכהנים אומרים 'כפר לעמך ישראל', ורוח הקדש אומרת 'ונכפר להם הדם', כיוצא בו 'הכר נא למי החותמת' אמרה תמר, 'צדקה ממני' אמר יהודה, 'ולא יסף עוד לדעתה' אמרה רוח הקדש)... (ילקוט שמעוני שופטים רמז נח).

הדוגמות שהביאו חז"ל לכלל "מי שאמר זה לא אמר זה", לקוחות משירה, מחוק ומסיפור. על פי הבנתנו, מי שאמר "הלא היא כתובה על ספר הישר", לא אמר את שאר דברי השירה. לאחר המאמר המוסגר הזה, חוזר הדובר המקורי, שהוא יהושע, וממשיך את השירה.

מעבר לשאלה של הכנסת מאמר מוסגר בתוך קטע שירי, ישנה גם שאלת המבנה: האם ה'תחיבה' של המשפט "הלא היא כתובה על ספר הישר", משתלבת בצורה אורגנית בתוך המארג השירי? שאלה זו מכוונת אותנו לדיון בנושא הקצב בשירה המקראית.¹⁸ כידוע, קיימים מקצבים שונים בשירה המקראית. הרגיל ביותר הוא שלוש הטעמות לצלע, ושתי צלעות בטור (סימון מקובל: 3 + 3).¹⁹ אולם, בשירה המקראית מצויים גם מקצבים אחרים, כגון: 3 + 2; 4 + 4; 2 + 2. ניתן להציג את פסוק יג בדרך הבאה:

17. 'י קיל (לעיל), הערה 4, עמ' עו, בהערה 31 שם), משחזר את השיר בדרך אחרת. הוא מציע: שמש בגבעון דום וירח בעמק אילון, וידם השמש וירח עמד, עד יקם גוי אויביו, כי ה' נלחם לישראל.

18. "העוסק במלאכה זו [= ניתוח מקצב] נתקל לעתים קרובות למדי בפסוקים שיריים חריגים שאינם ניתנים כלל לניתוח קצבי... אכן יש לזכור תמיד כי בתחום זה מרובה הסתום על הנגלה" (י"ש ליכט, ערך 'שירה', אנציקלופדיה מקראית ז, ירושלים תשל"ו, עמ' 642).

19. שם, עמ' 641.

וַיִּרַח עֶמֶד	וַיִּדָם הַשֶּׁמֶשׁ
גוֹי אֲבִיּוֹ ²⁰	עַד יָקָם
עַל סֵפֶר הַיָּשָׁר	הֲלֹא הִיא כְּתוּבָה
בְּחֻצֵי הַשָּׁמַיִם	וַיַּעֲמֵד הַשֶּׁמֶשׁ
כִּיּוֹם תָּמִים	וְלֹא אָץ לָבוֹא

הצגה זו מאפשרת קריאה של שתי הטעמות בכל צלע, או $2 + 2$ (מילים קצרות לפעמים נבלעות ואינן נחשבות במספר הטעמות). נראה לנו שה'תחיבה' הנידונה משתלבת יפה במכלול, ואף ניתן לטעון שאין לה מקום אחר שמתאים יותר בכל הקטע. לצורך השוואה, אפשר להיעזר בסוף שירת דבורה:

פֶּן יֵאבְדוּ כָּל אוֹיְבֵיךָ ה' וַתִּשְׁקֹט הָאָרֶץ
וְאֶהְיֶה כְּצֵאת הַשֶּׁמֶשׁ בְּגַבְרָתוֹ
(שופטים ה', לא).

ניכר שההיגד הסופי אינו חלק מן השירה, הן מפאת סגנונו הפרוזאי,²¹ והן מפאת תוכנו, שהוא מאוחר בהרבה מן האירועים המתוארים בשירה. אולם, לטענתנו, הוא משתלב בשירה, ומהווה סיום נאה לה. באופן דומה משתלב ההיגד "הלא היא כתובה על ספר הישר" בשירת יהושע.

שחזור האירוע

מה קרה בגבעון, ומה תפקידה של השמש הניצבת דום במהלך הקרב? כיצד ניתן לשחזר את האירוע, לאור הבנתם של דברי יהושע כביטוי שירי?
מיכאל נהוראי מביא את פירושו של ר' שלמה בר' יודא הנשיא, תלמיד חכם מן המחצית הראשונה של המאה הארבע עשרה ששימש כדיין בבית הדין של ר' יו"ט ליפמן מילהויזן.²² הלה דוחה את הפירוש שגרמי השמים נעצרו, משום שעצירה כזאת הייתה גורמת לטענתו לביטול "כל היות העולם". בחפשו הבנה אלטרנטיבית, הוא נותן את דעתו לתיאור של אבני הברד המושלכות מן השמים. הוא מציע, שיהושע ביקש מה', שלמרות ענני הגשם והברד, ימשיכו המאורות להאיר על המחנה כל עוד מתנהל הקרב. הכוונה במילים "וידם השמש וירח עמד", שִׁקְרַנִּי הַשֶּׁמֶשׁ וְהִירַח יתמידו להאיר, ולא יכוסו בעננים.²³ תופעה זו היא יוצאת דופן בהחלט, אבל איננה נס משבית עולמות.

20. זאת דוגמה ל'פסיחה' (= משפט שסימומו אינו עם סיום הטור אלא נמשך גם בטור הבא).
ראה: ע' אוכמני, **תכנים וצורות - לקסיקון מונחים ספרותיים** א, תל אביב 1992,⁸ עמ' 59.
21. השווה שופטים ג', יא, ל; ח', כה.
22. מ' נהוראי, 'שמש בגבעון דום וירח בעמק אילון', **דעת** 32-33, תשנ"ד, עמ' 101-99.
23. פירוש זה עומד על קשר מהותי בין שני הנסים.

אפשרות אחרת מציע אברהם מלמט, המנתח את מהלך הקרב החל מהעלייה לגבעון.²⁴ על פי תפיסתו, יהושע הלך באותו לילה עם חייליו כשלושים קילומטר מגלגל לגבעון, הליכה הכרוכה גם בטיפוס של כאלף מטר. האויב כלל לא ציפה להתקפה זו, לאור המרחק והטופוגרפיה של האזור, ולכן יהושע נהנה מגורם ההפתעה. הקרב התנהל כנראה עם עלות השחר, כאשר השמש זורחת במזרח על גבעון, וטרם שקע הירח במערב על עמק איילון. מלמט משער, שיהושע ביקש לנהל את הקרב, כך שהשמש תאיר ישירות לתוך עיני האויבים, ותסנוור אותם.²⁵ הצהרתו הציורית "שמש בגבעון דום" משקפת את הטקטיקה המלחמתית, של התמקמות הצבא על פי שיקולים ראליים המאפשרים ניצול מירבי של הגורמים בשטח, כולל מיקום השמש.²⁶

המשותף לשתי הגישות הנזכרות הוא, שיהושע הוטרד תוך כדי הלחימה בגבעון מהיבט מסוים בהתנהלות הקרב, ופתרון הבעיה היה נעוץ במיקומה של השמש. על פי ר' שלמה המואב לעיל, יהושע מבקש מהקב"ה להתערב בגורמים האקלימיים. על פי מלמט, אין לדעת בבירור כיצד יש לתפוס את עיתויה ומשמעותה של הצהרה זו. אשר למהומה, אפשר שהיא נוצרה במחנה כתוצאה מיכולתו של יהושע לנהל את הקרב למרות סערת הגשם והברד, על פי תיאורו של ר' שלמה, או כתוצאה מסינוור האויב על ידי השמש בזריחתה, על פי סרטוטו של מלמט. המקרא מייחס את המהומה להתערבות אלוהית, מתוך העיקרון של סיבתיות כפולה: האדם עושה את שלו, והקב"ה פועל במקביל.²⁷

שתי הגישות אינן מתמודדות עם השאלות הטקסטואליות שהעלינו בתחילה. על פי תפיסתנו שהוצגה לעיל, ניתן לפרש את דברי יהושע כשיר רטרוספקטיבי, המתאר בדרך ציורית את מהלך הקרב בגבעון. מבחינתו של יהושע, לשמש היה תפקיד מכריע בניצחון, והוא מנציח זאת בדבריו. כל אחת מן התאוריות יכולה להשתלב בדברי שבח והודיה שלאחר מעשה: יהושע מעלה על נס את ההשגחה האלוהית, שבאה לביטוי או בזריחת השמש המאירה את הערפל, או באסטרטגיה מוצלחת המנצלת את תנאי השטח. בכל אחד מתסריטים אלה, יכול יהושע להכריז: "כי ה' נלחם לישראל!"

24. A. Malamat, 'Conquest of Canaan: Israelite Conduct of War According to Biblical Tradition', *Encyclopedia Judaica Yearbook*, 1975-1976, pp. 166-182.

25. מלמט (לעיל, הערה 24, עמ' 179) מציין כי תחבולה זו לניהול קרב מוכרת לנו אצל מצביאים רומיים, והיא מוכרת עד היום.

26. מלמט מסביר, שלכנענים היתה עדיפות על פני הישראלים בכל הקשור לכלי נשק ולניסיון קרבי. לפיכך, יהושע היה חייב להמציא ולפתח טקטיקות של לחימה, שיישעו לו לעקוף ולהתגבר על העליונות ההתחלתית של יריביו.

27. ראה: י' זקוביץ, *על תפיסת הנס במקרא*, תל אביב תשמ"ז, עמ' 27-28.

עמדנו לעיל, על מקור אפשרי למהומה שהתחוללה בגבעון, ונעזרנו בדברי יהושע הסמוכים לתיאור. גם בקרב של הר תבור ועמק יזרעאל הטיל ה' בקרב האויב מהומה, שטיבה אינו ברור ('ויהם ה' את סיסרא ואת כל הרכב ואת כל המחנה לפי חרב לפני ברק' [שופטים ד', טו]), גם במקרה זה, המפתח לפענוח התעלומה נמצא בדברי השירה הבאים לאחר מעשה. שרה דבורה: "נחל קישון גרפם" (שופטים ה', כא), ומפרשים הסיקו שאירעה סופת גשמים לא צפויה, שהפכה את אדמת העמק לבוץ, שהקשה על תנועת הרכב והסוסים של סיסרא ואנשיו. חיילי ישראל יכולים היו לנוע בקלות יתר לעומת יריביהם, ולכן בזכות הסערה, ידם הייתה על העליונה.²⁸ כאמור, בדרך דומה, גם שירת יהושע מאירה על שהתרחש בקרב גבעון. לולא שירתו, לא יכולנו אפילו לשער מהי אותה התערבות אלוהית שגרמה למהומת האויב. האזכור של עמידת השמש והירח פותח פתח להבנת ההתרחשות.

קרב גבעון וקרב הר תבור ועמק יזרעאל קשורים זה לזה באופן נוסף: קרב גבעון היה גורלי בכיבוש דרום הארץ מידי הכנענים. הניצחון שם הבטיח ליהושע שליטה מן השפלה ועד להרי יהודה, ובכך אפשר לו להתגונן מפני פלישת האויב מן המערב.²⁹ הקרב בעמק יזרעאל היה המשך של מסע הכיבוש הישראלי כנגד הכנענים. הכנענים שעבדו במשך שנים את הישראלים היושבים בהרי הגליל, וניסו לנתק אותם מן היישוב שבמרכז הארץ. עם הניצחון על יבין מלך כנען, "פרקו בני ישראל שבצפון את עול הכנענים, וחזקו את קשריהם עם השבטים שבהר אפרים".³⁰ הניצחון הזה נחשב לאחד המכריעים ביותר בתולדות ההתנחלות, כאשר הצליחו בני ישראל להדוף את האויב הכנעני, שביקש לנחול מחדש את הארץ שכבשו ממנו הישראלים. אחת מתוצאות הניצחון הייתה הרחבת שטחם של שבטי מנשה, זבולון ונפתלי, ובהמשך היו שבטים אלה יכולים להיענות לדרישתו של גדעון להצטרף לקרב שבפיקודו.³¹ לולא ניצחון זה, היה איום אמתי שהכנענים יכבשו מחדש את פנים הארץ.³² דבורה הבינה ברוח נבואתה שזאת השעה לפעול, והזעיקה את ברק לצאת למלחמה. הניצחון בעמק סתם את הגולל על המאמצים הכנעניים לכבוש מחדש את ארץ ישראל, ובכך השלים את מלאכתו של יהושע בן נון.

28. ראה: י' אליצור וי' קיל, **אטלס דעת מקרא**, ירושלים תשנ"ג, עמ' 180.

29. ד' בנבנישתי, 'הגבעונים וארצם', בתוך: ב' צביאלי (עורך), **שיחות במקרא**, א, ירושלים 1974, עמ' 27.

30. ב' מזר, ערך 'ארץ ישראל', **אנציקלופדיה מקראית**, א, ירושלים תש"י, עמ' 699.

31. Sa-Moon Kang, *Divine War in the Old Testament and in the Ancient Near East*,

Doctoral Thesis, Hebrew University, 1983, p. 228.

32. י' אליצור, **דעת מקרא - ספר שופטים**, עמ' מז.

סיכום

שאלנו כיצד העז יהושע לבקש מהקב"ה בקשה המתיימרת לשנות סדרי בראשית, ותהינו אם נס גדול כזה נחוץ בנסיבות הקיימות, לאור התיאור המקראי. הצענו שיהושע לא ביקש זאת, וכלל לא נעשה לו נס השובר חוקי טבע. מצויד בהבטחה אלוהית, יצא יהושע לקרב, בהשתמשו בתכסיסי מלחמה המוכרים לו ולחייליו. הוא זכה להתערבות אלוהית שסייעה לו לנצח, ועל כך הוא הודה לה' בשיר תהילה לאחר הניצחון.